

meisissä kirjoituksissa Sivula luo kuvaa muodin ja asenteiden vaikutuksesta synonyymeihin ja esittelee affektisia koon ilmaisukeinoja. Jakso on yleisesti kiinnostava, ja hauskaa esimerkistöä on pitkin matkaa.

Polysemian kysymyksiin perehdyttää jakso »Eri asia, sama nimi». Maija Länsimäki kirjoittaa *tuima*-sanana, Tuomo Tuomi *neva* ja *letto* -sanojen merkityksistä. Jaakko Sivula selvittää kirjoituksessaan arvoituksellista *joro*-pesyettä, ja Esko Koivusalo etsii osan viimeisessä kirjoituksessa vastausta kysymykseen, mitä mieltä on »äimän käessä».

Neljäs osa »Oman alan omat sanat» käsittelee eri alojen erikoissanastoa. Maija Länsimäki kirjoittaa lääketieteen slangista, TARU KOLEHMAINEN talouselämän kielikuvista ja uskonnollisista kielikuvista yleiskielessä. Matti Vilppulan kirjoituksessa on tietoa kirkollisen sanaston maallistuneesta käytöstä. Jakson päättävät Esko Koivusalon selvitys *körttiläisestä* ja *kerettiläisestä* ja Helena Sunin kirjoitus *kirsusta*.

Jaksossa »Länsi-Suomen sanoja» Tuomo Tuomi tekee selkoa läntisestä *tykö*-sanasta. Esko Koivusalon lyhyet pakinat käsittelevät länsimurteisia sanoja *tyrniä*, *tirsmu*, *liirinki*, *kissahtaa*, *mak-sia*, *sillinen*.

»Omaa ja vierasta» -jakso sisältää kiintoisia kirjoituksia fennismeistä. Jaakko Sivula selvittää eräitä paikallissijafennismejä ja vaillinaisesti taipuvia murre-sanoja. Ulla Takala esittelee pakinassaan hauskaasti suomen murteiden nuoria lainasanoja.

Jakso »Kartasta ja kalenterista» sisältää varmasti maallikkoakin kiinnostavaa tekstiä. Jaakko Sivula esittelee kansanomaisia ilmansuuntia ja niiden nimityksiä, Maija Länsimäki taas joulun ja pääsiäisen sanoja.

Osassa »Kielellä lähestytään, kielellä loitotaan» on sosiolingvististä otetta. Matti Vilppula kirjoittaa kansanomaisista puhuttelutavoista, Maija Länsimäki tervehdyksistä ja Jaakko Sivula siitä,

mikä murteissa ärsyttää. Koko jakso on jokamiehellekin kiintoisaa asiaa.

Viimeinen jakso »Sukupuoli erottaa ja yhdistää» on melko laaja. Maija Länsimäki selvittää kirjoituksessaan sitä, miten sukupuolta käytetään nimeämisperusteena. Jaksossa on myös sukupuolisanoja: Jaakko Sivulan kirjoituksissa murteiden kiimasanastoa ja kissojen kiimasanastoa, peniksen nimityksiä, Maija Länsimäen kirjoituksessa vulvan ja Raimo Jussilan kirjoituksessa yhdynnän nimityksiä.

Pakinakokoelma on tarkoitettu suurelle yleisölle. Epäilemättä se sopii kenelle tahansa sanojen merkityksestä, alkupe-rästä tms. kiinnostuneelle. Populaaritietoa tarvitaan. Kokoelma on enimmäkseen laadittu tavalliselle lukijallekin sopivaan kepeään tyyliin. Erityisen ansiokkaita ovat hauskat esimerkit ja otsikot. Kielestä voi kirjoittaa hauskaasti. Vaikka kokoelma on sopiva maallikoille, se sisältää myös alan ammattilaiselle uutta tietoa helpossa muodossa. Osa teksteistä on tehtykin alun perin radioon.

Aihepiiri on moninainen. Muutamia lyhimpiä artikkeleita olisi kenties voinut karsia; näin tekstin yleisilme olisi tullut yhtenäisempi. Hakemisto sen sijaan lisää käyttökelpoisuutta. Kaikkiaan sopivaa luettavaa maallikoille ja miksei alan ammattilaisillekin.

SEIJA AALTO

Ajan tasalla

BERNARD COMRIE, *Tense*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge University Press 1985.

Bernard Comrien *Tense* on hänen omien sanojensa mukaan »johdatus tempuksen luonteeseen kielessä» (s. vii). Comrie pohtii tempuksen asemaa kieliopin kategoriana sekä esittelee aikamuotojen sys-

Kirjallisuutta

teemin erilaisia toteutumia maailman kielissä.

Eri kulttuurien aikakäsitysten erot on tempusten tutkijan hyvä pitää mielessä. Länsimaisen kulttuurimme lineaariseen aikakäsitykseen yhdistyvä edistyneen ja laadullisen muutoksen ajatus on melko tuore ilmiö. Comrielle aika on totuttuun tapaan lineaarinen jatkumo, jonne puhehetki (present moment), suhteutus piste (reference point) ja kuvattava tilanne sijoittuvat milloin mihinkin, mutta hän tarkastelee myös syklistä käsitystä ajasta. Comrie torjuu väitteet aikakäsitystä vailla olevista kulttuureista. Aikakäsityksen kulttuurisidonnaisuudesta huolimatta hän pitää lineaarista jatkumomalliaan sopivimpana eri kielten tempussysteemien tarkasteluun ja tempuksen kategorian kuvaukseen. Sellaisissa kulttuureissa, joissa käsitys ajasta on syklinen, syklit ovat joka tapauksessa niin laajoja, että arkipäiväisen elämän toimintojen kannalta on samantekevää, tajutaanko tilanteet laajaan sykliin vai lineaariseen aikajatkumoon sijoittuviksi.

Comrielle tempus on »grammaticalised expression of location in time» (s. 9). Tämän määritelmän avulla hän voi pitää erillään ajan ilmaisemisen kielipilliset keinot (tempukset) ja leksikaaliset keinot (esim. ajan adverbiaalit). Päinvastoin kuin esimerkiksi Lyons (Semantics 2, Cambridge University Press 1977) Comrie pitää tempusta nimenomaan verbin, ei koko lauseen ilmiönä.

Tempus on deiktinen kategoria. Deiktisyys erottaa Comrien mukaan tempuksen aspektista, joka ilmaisee tapahtuman sisäisen aikarakenteen eikä siis suhteuta tapahtumaa mihinkään ulkoiseen tarkastelupisteeseen (s. 14). Ajassa ja paikassa sijaitsemisen eroksi Comrie ilmoittaa sen, että puhehetki on puhujalle ja kuulijalle yhteinen, kun taas paikka voi olla eri. Kirjoituksen ja äänitteiden myötä tietysti voisi ajatella, ettei temporaalisenkaan deiktisen keskuksen jakamattomuus ole selviö. Comrie kuitenkin osoittaa, että »puhehetken» määrää joko puhujan tai kuulijan (kirjoittajan tai lu-

kijan) sijainti ajassa, ja näin ainakin leksikon ja kielipin perusteella voi puhua yhdestä yhteisestä temporaalis-deiktisestä keskuksesta. (S. 15–16.)

Viime vuosien suomen kielen syntaksin ja pragmatiikan suhteita käsittelevän tutkimuksen kannalta ovat kiintoisia Comrien toteamukset kielipillisten kategorioiden perusmerkityksistä ja toissijaisista merkityksistä. Comrie esittelee tempusten toissijaista käyttöä eri kielissä ja pohtii samoja asioita kuin suomen kielipillisten kategorioiden toissijaista käyttöä tutkinut Valma Yli-Vakkuri (Suomen kielipillisten muotojen toissijainen käyttö; TYSYKLJ 28, 1986). Comrie korostaa aiheen tärkeyttä mutta ilmoittaa samalla pitäytyvänsä teokseen aikamuotojen perusmerkitysten tarkasteluun.

Syntaksin ja pragmatiikan rajoilla liikkuaan ja monen jo pohtimia asioita esitellessään Comrie on selkeä, tarkka ja myös ihailtavan tiivis ilmaisussaan. Hän korostaa kahta seikkaa: syntaktisen kategorian merkityksen ja implikaaturin eroa sekä kategorian merkityksen ja käytön (diskurssitehtävien) eroa.

Merkityksen ja implikaaturin ero näkyy suomen kielessä mm. perfektin ja pluskvamperfektin käytössä. Murrehaastattelujen perfektin ja pluskvamperfektin ilmaisevat usein puhujan kertovan muilta kuulemaansa (ks. esim. Osmo Ikola, Lauseopin kysymyksiä, SKS 1964 tai Kaija Kuiri, Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa, SKS 1984). Tämän »merkityksen» voi Comriea mukailen käsittää suomen perfektin ja pluskvamperfektin liittyväksi implikaaturiksi, ei osaksi näiden aikamuotojen merkitystä. Kielihistorian kannalta tärkeä on Comrien huomautus siitä, että implikaatturi saattaa toki ajan myötä tulla osaksi kategorian merkitystä tai kokonaan siirtyä varsinaiseksi merkitykseksi (s. 26).

Comrie ilmoittaa selvästi, ettei aio tarkastella tempusta diskurssin osana. Hänen mukaansa tempuksilla on kontekstista riippumattomat merkityksensä. Jotkin näistä merkityksistä voivat olla

perusluonteisempia kuin toiset. Comrie kyllä myöntää, että eri konteksteissa tempuksilla saattaa olla eri merkityksiä, mutta nämä merkitykset selittyvät perusmerkityksen ja kontekstin vuorovaihtuksesta. Hän korostaa sitä, että kielipiillisen kategorian merkityksen tarkastelua ja sen käytön tutkimusta ei sovi sekoittaa (s. 29).

Comrie siis pitäytyy tempusten konteksteista riippumattoman merkityksen käsittelyyn. Eri kieliä tarkastelemalla hän pyrkii löytämään sellaisen kielestä toiseen yhtenäisen grammaattisten kategorioiden joukon, jonka perusteella voisi sanoa jotakin tempuksen kategoriasta yleensä (s. 35). Vaikka tempusten diskurssitehtävien tarkastelu ei olekaan Comrien tavoite, hän huomauttaa tällaisen tutkimustyön tarpeellisuudesta.

Edellä selostetut Comrien kirjan ensimmäisen luvun ajatukset ovat pohjana muulle teokselle. (1. luku käsittää neljänneksen koko kirjasta.) Nämä ajatukset ovat myös kirjan kiehtovinta antia. Seuraavissa luvuissa Comrie käsittelee erikseen absoluuttista ja relatiivista tempusta, suhteutuspuisteen ja kuvattun tilanteen etäisyyttä sekä tempuksen ja syntaksin suhdetta. Kirjan viimeinen luku on tiivistelmä, jossa aiemmissa luvuissa esitettyjä ajatuksia on pyritty formalisoimaan.

Absoluuttisten tempusten systeemissä voi Comrien mukaan olla kolme jäsentä: menneen ajan muoto (past), preesens ja futuuri. Kolmijakoinen tempussysteemi ei ole ainoa mahdollisuus maailman kielissä. Esim. suomen ja saksan aikamuotojen systeemiä voi hänen mukaansa pitää kaksinapaisena (past – non-past), koska futuurisuuden ilmaisemiseen ei välttämättä tarvita omaa kielipiillistä kategoriaa. Toisaalta on kieliä, joissa tempus joko viittaa tulevaisuuteen tai ei (future – non-future). Present – non-present -systeemiä ei sen sijaan näytä olevan missään kielessä (s. 50). Näistä havainnoista seuraisi Comrien mukaan se universaali, että aikamuotojen systeemissä jokainen tempus viittaa aina

ajalliseen jatkumoon; diskontinuaatiivisia tempuksia ei siis olisi olemassa (mp.).

Comrie esittelee tempuksia vailla olevien kielten keinoja ilmaista tilanteen sijoittumista aikaan mm. burman- ja dyirbalinkielisin esimerkein. Tempusoppositioiden puuttumista hän tarkastelee myös kokonaan toiselta kannalta: hän käsittelee tässä yhteydessä eri kielten tempusta vailla olevia konstruktioita, erilaisia infiniittisiä muotoja (s. 52–53).

Deiktinen keskus, suhteutuspuiste, on keskeinen perinteisessä jaossa absoluuttisiin ja relatiivisiin tempuksiin. Absoluuttisen ja relatiivisen tempuksen erona Comrie pitää sitä, että edellinen spesifioi puhehetken suhteutuspuisteeksi, jälkimmäinen ei. Puhehetki voi olla myös relatiivisen tempuksen suhteutuspuiste. Absoluuttista tempusta voi tavallaan pitääkin relatiivisen tempuksen erikoistapauksena.

Absoluuttisilla tempuksilla suhteutetaan tilannetta puhehetkeen, sitä ennen tai sen jälkeen. Relatiiviset tempukset esittävät tilanteen sijainnin ajassa ennen kontekstin tarjontaa suhteutuspuistetta tai sen jälkeen taikka tämän suhteutuspuisteen aikaan. Comrie puhuu myös absoluuttis-relatiivisista tempuksista. Niissä yhdistyvät molemmat aikareferenssin lajit. Esimerkiksi useiden eurooppalaisten kielten pluskvamperfektin voisi luokitella absoluuttis-relatiiviseksi.

Perfektin asema Comrien kuvauksessa jää hieman avoimeksi ja epäselväksi. Osaksi tämä johtunee siitä, että kirjasta puuttuu katsaus aspektin ja tempuksen suhteisiin. Toisaalta lienee hyvä muistaa, että Comrie pyrkii selvittämään nimenomaan aikamuotojen systeemien yleisiä piirteitä.

Suomen ja germaanisten kielten tarkasteluun juuttuneelle on erityisen opettavainen lukuelämys kirjan neljäs luku. Siinä Comrie käsittelee sitä, miten suhteutuspuisteen ja kuvattavan tilanteen ajallisen etäisyyden voi maailman kielissä esittää hyvinkin hienojakoisesti. Esimerkiksi eteläamerikkalainen intiaani-

Kirjallisuutta

kieli jagua ilmaisee mennyttä aikaa viisijäsenisen tempussarjan avulla. Jagua jakaa menneen ajan tempusten avulla seuraavasti: 1) viime tuntien takainen, 2) päivän takainen, 3) muutaman viikon takainen, 4) muutaman kuukauden takainen tai 5) kaukainen menneisyys ja taruaika (s. 99). Comrien mukaan jopa seitsensarjainen tilanteen ja suhteutuspuite etäisyyttä ilmoittava menneen ajan tempussysteemi on mahdollinen.

Comrien teoksen viidennen luvun otsikko *Tense and syntax* herättää odotuksia, jotka eivät välttämättä täyty. Tempusten neutralisoitumista ja *consecutio temporumia* lyhyesti käsiteltyään Comrie syventyy kahteen kielikohtaiseen ilmiöön: epäsuoraan esitykseen englannissa ja venäjässä sekä futuurisuuden osoittamiseen englannin kielen sivulauseessa. Viides luku ei siis ole systemaattinen tai tyhjentävä esitys aikamuotojen ja syntaksin suhteesta. Comrie käyttää tarkastelunsa kohteiksi valitsemiaan ilmiöitä esimerkkeinä siitä, miten ilmeiset poikkeukset tempusten merkityksestä voi selittää tempuksen ja muiden syntaksin ilmiöiden vuorovaikutuksesta. Jotkin näistä tempusten merkityksen muotoutumista ohjaavista ilmiöistä ovat hyvin yleisiä, kuten *consecutio temporumia* ja referointiin liittyvät syntaktiset säännöt eri kielissä, toiset taas spesifisiä englannin konditionaalilauseiden tempusvalintaa ohjaavien sääntöjen tapaan. *Consecutio temporumia* koskevan säännösten ongelmallisuutta eri kielten eri kielimuodoissa (vrt. esim. Kuiri mt.) Comrie ei tosin pohdi.

Comrie ei ole halunnut sitoa teostaan mihinkään yksityiseen kieliteoriaan tai kielioppimalliin, mutta toivoo, että hänen havaintonsa auttaisivat eri kielten tempusjärjestelmiä kuvaamaan ja vertailemaan pyrkivien tutkijoiden sekä tempusten formaalista teoriaa rakentavien ja tällaista teoriaa osaksi kielen yleistä teoriaa yhdistämään pyrkivien tutkijoiden välistä keskustelua. Hankkeeseen häntä on kannustanut myös se, ettei monellaakaan nykyisellä kieliteorialla ole hänen

mukaansa paljoo sanottavaa tempuksista (s. viii).

Comrien *Tense* on oppikirja mutta ei kovin oppikirjan olinen. Esipuheessaan Comrie ilmoittaa pitävänsä aiheen yhteinäistä esitystä parempana pedagogisena ratkaisuna kuin laajaa yleiskatsausta. Hän ei pyrikään noukkimaan esille tempusta koskevia teorioita toisensa jälkeen, vaan tarjoaa lukijalle oman näkemyksensä käsiteltävästä ilmiöstä. Kovin paljon uutta kirja ei sisällä. Monet Comrien pohtimat ilmiöt ovat samoja, joita suomalainen lukija kohtaa Osmo Ikolan tutkimuksissa (ks. esim. *Tempusten ja modusten käyttö ensimmäisessä suomalaisessa raamatussa I: TYJ:B XXXII*). Comrien kirjassa ovat tutut asiat tiiviissä muodossa.

Comrien teosta voisi luonnehtia aikamuodon kategoriaa käsittelevien esisten sarjaksi, jossa jotkin esseet ovat toisia painavampia ja tiiviimpiä, jotkin helppolukuisempia ja oppikirjamaisempia ja jotkin löyhemmin rakennettuja ja vaikeaselkoisempia kuin toiset. Aihe sitoo esseitä yhteen. Comrien taitava ja syvälinen ajatuksenjuoksu sekä laaja maailman kielten esimerkistö tarjoavat monia näköaloja tempukseen. Niin kuin Comrie toivookin (s. viii), on tempuksen tiimoilta vielä paljon sanottavaa myös tämän kirjan jälkeen.

JYRKI KALLIOKOSKI

Pragmatiikkaa opiskelijoille ja opettajille

STEPHEN C. LEVISON *Pragmatics*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge University Press 1983. Cambridge. 378 s.

Mitä pragmatiikka on? Sitä on vaikea yksiselitteisesti määritellä. Joskus näyttää siltä, että pragmatiikkana voidaan tutkia kaikkea sitä, mikä ei muuten kielopin tutkimukseen mahdu. Levinson